

VARGA G. LAJOS

***A Magyar Újság* 1919-ben, és szerepe a kisebbségi magyar társadalom megszervezésében a rendszerváltás idején Csehszlovákiában**

Bevezetés

Az 1989-es rendszerváltás után Magyarországon meghonosodott a nyugati típusú polgári demokrácia. Több jobboldali párt az autoriter Horthy-rendszer 1938-ig terjedő időszakát tekinti történelmi előképének, miközben megfedkeznek az őszi-rózsás forradalom által létrejött polgári demokratikus Népköztársaságról.¹ Ennek megfelelően az elszakított területeken élő magyar kisebbségek azon csoportjait, pártjait tekintik a narratíva részének, amelyek a Horthy-rendszerrel együttműködtek, miközben elutasítják a polgári demokráciát valló aktivista szellemi műhelyeket vagy kisebbségi pártokat.

Az aktivizmus politikai fogalomként az 1920-as évek első felében a szudétanémetek révén került be a köztudatba. Azokat jelölte, akik elismerték Csehszlovákia létezését, és kisebbségi célkitűzéseiket csak a csehszlovák pártokkal való együttműködés, valamint a kormányba kerülés által vélték megvalósíthatónak. A csehszlovákiai magyar aktivizmus annyiban tér el ettől, hogy nem önálló magyar pártok révén, hanem csehszlovák pártok magyar szekcióiként és kevés sikerrel vállalták fel a kisebbségi ügyet.²

Az államfordulat után következő másfél évben jogilag szinte semmilyen lehetőség nem volt a kisebbségi önvédelemre. Az 1918. november 13-án elfogadott ideiglenes alkotmány legnagyobb hiányossága az volt, hogy elmulasztotta az Ideiglenes Nemzetgyűlést népképviselői alapra helyezni. Ez az oka annak, hogy csupán cseh, valamint szlovák képviselőkből állt a 256 tagú testület, és az általuk elfogadott,

¹ Hajdú Tibor: Az őszi-rózsás forradalomról a rendszerváltás után. *Múltunk* 63. évf. (2018), 3. sz. 24–42, 24–37.

² Simon Attila: Az elfeledett aktivisták. Kormánypárti magyar politika az első Csehszlovák Köztársaságban. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2013, 9, 11–18.

1920. február 29-én hatályba lépő Alkotmánylevél nem tükrözte a kisebbségek alkotmányjogi igényeit.³

A korabeli kisebbségi magyar társadalomban Csehszlovákia létezését elutasító negativista, és az azt elfogadó aktivista politika közti ellentét már 1919-ben megjelenik. Az 1919-ben, Magyarországon létrejövő Friedrich-kormány a negativista tendenciákat bátorította, mert ez fért meg revizionista-irredenta politikájával. Ez a tendencia jellemzi a Horthy-rendszer egészét.

A 20. század második felében Turczel Lajos történész a kisebbségi magyar nacionalizmus és a nemzeti tudat Janus-arcát igyekezett elkülöníteni a kulturális életben. Egyazon platformra tette a negativista és aktivista jelenségeket, és a köztük lévő kulturális tevékenységet rangsorolta attól függően, hogy milyen értéket képviseltek kulturálisan a csehszlovákiai magyar társadalomban.⁴ Először kerülhettek be a kisebbségi magyarság nemzeti történettudatába azok az aktivista pártok és csoportok, amelyek pozitívan befolyásolták a kisebbségi magyar kulturális fejlődést.

Simon Attila történész politikai szempontból elemezte az aktivizmus jelenségét és arra jutott, hogy a „többségi nemzet politikai pártaival való együttműködést, sőt akár az ország kormányzásáért viselt felelősséget” is a negativista politikai stratégia „legitim” alternatívájának kell tekinteni. A csehszlovákiai magyar közösség társadalmi-gazdasági erejének megerősítésében vállalt szerep alapján rangsorolta a magyar politikai csoportosulásokat.⁵

Az 1919. április 15-én létrejövő *Magyar Újság* publicistái lezárt tényként tekintettek Csehszlovákia létrejöttére, míg a nemzetiségi kérdés országos megoldását nyitott kérdésnek látták, amelyre – elképzelésük szerint – hatással tudna lenni egy „helyes” történelmi-társadalmi elemzésen alapuló program.

A csehszlovákiai magyar demokratikus mozgalom történetének tisztázásához meg kell vizsgálni: mennyire tudott a *Magyar Újság* az új társadalmi berendezkedésben felvázolni a magyar kisebbség számára egy alternatív társadalmi létet, és ez milyen hatással volt, s hova fejlődött az adott korszakban, valamint milyen befolyása volt az egyéb mozgalmakra 1919. április 15-étől egészen októberig. Ezen időszak alatt fejlődött ki és lehetetlenült el országos szinten a magyar kisebbség számára az a politikai alternatíva, amit a *Magyar Újság* támogatott.

³ L.: Gyönyör József: Közel a jog asztalához. A csehszlovák állam kezdeti nehézségei, területi gyarapodása, ideiglenes alkotmánya, alkotmánylevele és annak sorsa. Pozsony/Bratislava, Madách, 1992, 7–56.

⁴ Turczel Lajos: Két kor mezsgyéjén. A magyarországi irodalom fejlődési feltételei és problémái Csehszlovákiában 1918 és 1938 között. Bratislava, Madách, 1983, 41–153.

⁵ Simon, i. m. 2013, 10–11.

Ma ez a kérdés fontos és időszerű, mert egy demokratikus mozgalom kisebbségi kényszerpályája és az anyanemzete közti kapcsolatok 1920 utáni alakulásának kiindulópontját világítja meg. A csehszlovák magyar demokratikus mozgalmak vizsgálata nélkül nem lehet tudományosan feltárni az 1918–1920 közötti időszak sorsfordulójának történetét.

A pozsonyi Magyar Újság

1918 előtt a felső-magyarországi megyékben az olvasóközönség a népszerű budapesti sajtót részesítette előnyben,⁶ ezért az ezen a területen megjelent magyar nyelvű újságok és folyóiratok nagy részének színvonala provinciális volt. A magyarországi sajtó kizárása miatt keletkezett konjunktúrát a régi és új alapítású helyi lapok igyekeztek kihasználni. A Károlyi-féle Népköztársaság bukása után nagyszámú élvonalbeli emigráns újságíró és értelmiségi kapcsolódott be a csehszlovákiai magyar sajtó kiépítésébe. Több új sajtótermék megjelenésével megnőtt a kereslet a hozzáértő szerkesztők és munkatársak iránt, és ennek egy részét az emigráns sajtómunkások töltötték be, akik a modern lapszerkesztés normáival „megteremtették a szintén európai nivójú szlovenszkói sajtót”.⁷

A *Magyar Újság* a Csehszlovák Köztársaság polgári demokratikus ideája iránt elkötelezett újságok kategóriájába tartozott. Nehezen meghatározható, hogy egy lap mitől számított állam által fenntartottnak.⁸ A kutatott 1919-es évre vonatkozóan nem találtam semmilyen forrást arra nézve, hogy Samuel Zoch zsupán támogatta-e anyagilag a nyomdát. A kérdés alapvetően az, hogy az újság létrejötte mennyiben volt egy mozgalom belső fejlődésének eredménye, és mennyiben a központi hatalom kiszolgálása. Ebből a szempontból nem mellékes a nyomda megrendelői bázisa, hiszen a megrendelői bázis kihatott vagy legalábbis kihathatott az újság jellegére is. Zoch zsupán-kormánybiztos időszaka alatt a megyei és városi aprónyomtatványigényeket az Angermayer-család nyomdája elégítette ki. Ez néhány egy-két lapos, sokszorosított szöveg kinyomtatását jelentette. Ettől anyagi szempontból sokkal

⁶ Szvatkó Pál: A sajtó. In: Magyarok Csehszlovákiában 1918–1938. Szerk.: Borsody István. Budapest, Az Ország Útja kiadása, 1938, 138–148.

⁷ Fábry Zoltán: A szlovenszkói író. In: Kúria, kvaterka, kultúra. Adalékok a csehszlovákiai magyar irodalom első fejezetéhez 1918–1938. Szerk.: Uő. Bratislava, Slovenské vydávateľstvo krásnej literatúry, 1964, 55.; l. még Turczel Lajos: A csehszlovákiai magyar sajtó fejlődése 1919 és 1945 között. Magyar Könyvszemle, 97. évf. (1981), 4. sz., 299–316.

⁸ Emigráns újságokat és újságírókat illetően lásd Turczel Lajos: Magyarországi emigráns írók és újságírók Csehszlovákiában. In: Arcképek és emlékezések. Szerk.: u. ő. Pozsony, Madách – Posonium 1997, 164–195.

fontosabb lehetett a nyomda számára, hogy a megjelent különböző – később többnyire pártpolitikai – újságok nagy részét itt nyomtatták. Az 1919-ben Pozsonyban megjelent újságokból 19 német, szlovák és magyar nyelven kiadott napi, heti és havi újság nyomtatásáról van szó.

A *Magyar Újság* hazai munkatársai között említésre méltó Molec Dani ügyvéd, aki az 1764-től megjelenő újság, a *Pressburger Zeitung* főszerkesztője volt 1883–1884 között⁹, s aki Junius¹⁰ álnéven írta cikkeit. Klein Jenő¹¹ 1919-ben a *Práca a výroba* – (*Arbeit und Produktion* – *Munka és Termelés*) című szlovák–német–magyar nyelvű heti újságnál töltött be főszerkesztői pozíciót, valamint Schulpe György, a korszak kiváló tudományos szakmunkása, akinek elsősorban a szociális és kulturális intézmények témakörében írt munkái érdemelnek figyelmet. Több emigráns író is közölt cikkeket az újságban, többek között: P. T. álnévvel Péterfi Tibor,¹² aki 1918–1919-ben a pozsonyi egyetemen a bonctan tanára volt;¹³ Supka Géza a Károlyi-, majd a Berinkey-kormány prágai követe.¹⁴ A kevésbé ismertek közül Nánássy György, Bedő Sándor, Halmos Béláné említhető. Sajnos az újság arculatát meghatározó álnevek (Antares, Szigma, Sower, Szesa és Russophil) mögött megbújó személyek azonosságát még nem sikerült felkutatnom.

A Pozsonyban megjelenő első *Magyar Újság* (1919–1928), független aktivista újságként szerepel az összefoglalásokban. A nyomdatulajdonos Angermayer-család lapjaként indult, majd a negativista Magyar Nemzeti Párt elnöke, Szent-Ivány József lett a főszerkesztő (1925. január 10 – 1926. június 6.), aki reálpolitikai elképzeléseivel közeledett a német aktivizmushoz, és támogatta a csehszlovákiai magyarság kulturális alapjainak lerakását. Leköszönése után az újság független politikai napilapként jelent meg, miközben állította, hogy a „Magyar Újság és Szent-Ivány József politikája továbbra is szerves egészet, természetes összefüggést” jelent.¹⁵ Szent-Ivány József a negativista Magyar Nemzeti Párt elnökeként lehetőséget látott a kisebbségi magyarság társadalmi-gazdasági megerősítésére. Természetesen az ügynek a

⁹ Angermayer Károly: *Pressburger Zeitung története*. Pozsony, Angermayer Károly Könyvnyomdai Intézete, 1896, 9.

¹⁰ Gulyás Pál: *Magyar írói álnév lexikon. A magyarországi írók álnevei és egyéb jegyei*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1978, 235.

¹¹ Magyarország időszaki sajtója 1911-től 1920-ig. Összeállította: Kemény György. Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtára, 1942, 245.

¹² Gulyás, i. m. 1978, 612.

¹³ Új magyar életrajzi lexikon P–S. Főszerk.: Markó László. Budapest, Magyar Könyvklub, 2004. 288.

¹⁴ u. o. 1318.

¹⁵ Gál István: Szent-Ivány politikája. *Magyar Újság*, 1926.6.6., 1.

magyarországi kormányköröket nem tudta megnyerni, mégis a magyar kisebbségi kérdésben kormány eredményeket ért el.¹⁶

A *Magyar Újság* első száma 1919. április 15-én jelent meg Pozsonyban, felelős szerkesztője Angermayer Lajos, főszerkesztője és a nyomda tulajdonosa Angermayer Károly, aki egyben Pozsony város bizottsági tagja is volt. Napilapként jegyezték, s cikkeinek többségét álnéven adták ki. Az újság a polgári demokratikus reformok mellett tette le a voksát, amivel elsősorban az értelmiségi tömegbázisát szerette volna megszilárdítani, szélesíteni. A csehszlovák vezető körökkel való sikeres megegyezés esetén mint győztes mozgalom, számítottak a bázis szélesítésére a kispolgári és paraszti rétegek körében. A megértéses politika személyi szimbólumai T. G. Masaryk és Samuel Zoch voltak.

Az újság egyszerre három irányban fejtette ki tevékenységét: nemzetiségi alapon a társadalom demokratikus átneveléséért, a csehszlovák vezető körök bizalmának megnyeréséért és a nemzetiségi sérelmek orvoslásáért lépett fel.

Az újság reálpolitikai elképzelései

Az 1918 előtti gazdasági és politikai életben vezető szerepet játszó magyar polgári társadalom nem egykönnyen törődött bele az új államhatalom által kialakított helyzetbe. Az új államba való legkedvezőbb beilleszkedést egyre inkább a csehszlovák vezető körökkel való megegyezésben vélték megtalálni.

A *Magyar Újság* a demokratikus elköteleződésű magyar értelmiség polgári lapja volt, és az első számban már világosan megmutatkozott, hogy a magyar társadalom politikai megszervezésében igyekszik biztosítani a mozgalom számára a vezető szerepet. A széles látókörű munkatársi gárda a csehszlovákiai magyarságot érintő minden alapvető kérdésben állást foglalt. A pontos és távlatos elemzések stratégiai pontokként voltak felfoghatók, amelyekkel az értelmiség tudott leginkább azonosulni. A politikai lapnak a vezércikk állt a rendelkezésére ahhoz, hogy sajátos arculatát, eszmei-politikai álláspontját kifejezze. A beköszönő cikkben szemléletesen tükröződik egy csehszlovákiai magyar koncepció, amelynek fokozatos eszmei tisztulása következtében kirajzolódik egy sajátos politikai, társadalmi, kulturális jövőkép.

Természetesen, az újság minden szerzője nemzeti tragédiaként élte át a magyarság kisebbségi sorsát és kiszolgáltatottságát, mégis ebből a drámai helyzetből nem arra következtettek, hogy olcsó sérelmi politikát kellene választaniuk, hanem a „megértéses” politika által igyekeztek részt vállalni az új állam felépítésében. Ettől várták az

¹⁶ Lásd: Angyal Béla: Érdékvédelem és önszerveződés. Galánta–Dunaszerdahely, Fórum Intézet – Lilium Aurum Könyvkiadó, 2002, 120–152.

elviselhetetlen helyzetbe került magyarság erőgyűjtésének és felemelkedésének hatékony szolgálatát.¹⁷

A *Magyar Újság* előfutárának tartotta a polgári radikálisok 1918 előtti pozitív tevékenységét a régi Magyarország „sivár politikai állapotok által” létrehozott légkörében.¹⁸ A megörökölt társadalmi szerkezet demokratikus – a csehszlovák demokrácia következtében elkerülhetetlen – megváltoztatását tűzte ki célul, hogy a különböző rétegek kulturális egyensúlya helyreállhasson, és létrejöhessen egy egységes magyar nemzetiségi kulturális alap. A kultúra minden „értékes kincsét” át kell vinni a demokratikus társadalomba és a „kulturális színvonal-különbséget” ki kell egyenlíteni, hogy a magyar nemzetiségi „társadalom különböző rétegei sokkal jobban” értsék meg egymást, miáltal „az együttélés nem lesz oly nehéz nem lesz oly elviselhetetlen” – hangzott a felhívás.¹⁹ A rétegek közötti kulturális-nemzetiségi egyenlőség megteremtésével felvázolták a magyar kisebbség számára azt a követendő utat, amelyben a tudományos megalapozottságú elemzés fogja segíteni a „szellemi megújulás” folyamatát.²⁰ Ez a magyar kisebbségi társadalom kulturális rendszerének és intézményeinek demokratikus elvek alapján való kiépítését jelentette.

Az egyes politikai irányzatokat magyarázva utasították el mind a régi Magyarország konzervatív, mind a Tanácsköztársaság szocialista/kommunista rendszerét. Több cikkben is a demokrácia céljait, elveit összevetették a liberalizmus, szociáldemokrácia elveivel és a gazdasági, társadalmi összehasonlításból a demokrata szellemi áramlat került ki győztesen. Egyedül a szociáldemokrácia volt hasonló társadalmi berendezkedés számukra, de ettől is elhatárolódtak, és magasabb rendűnek ítélték a demokraták szociális elképzeléseit, amiket a „szolidarizmus” fogalmával azonosítottak. A kisebbségi magyarság társadalmára egységes szervezatként tekintett a „szolidarizmus” eszmeisége, vagyis „az egész társadalom egyenletes fejlődése, a gyengébbek fokozottabb védelme” jelenti a szociális és kulturális gondolkodás alapját.²¹

A szervezett pártok hiánya nem jelentette a politikai tevékenység hiányát, s az újság magára vállalta azt a társadalmi feladatot, hogy a Csehszlovákiához került magyarok érdekeinek védelmében együttműködött az új hatalommal. Természetesen a realpolitika együtt járt a csehszlovák állam iránti lojalitással. Az országos szinttel ellentétben a megyei és helyi politika szintjein nem lehetett megkerülni a magyarok valamilyen szintű

¹⁷ A kiadó cég: Beköszöntő. *Magyar Újság*, 1919.4.15., 1.

¹⁸ Sower: Az új korszak szelleme. *Magyar Újság*, 1919.4.15., 2–3.

¹⁹ Sower: A társadalom átalakulása. *Magyar Újság*, 1919.4.16., 1–2.

²⁰ Dr. Warth: Husvét gondok. *Magyar Újság*, 1919.4.20. 1–2.; Vö.: Jászi Oszkár: *Magyar kálvária – magyar föltámadás. A két forradalom értelme, jelentősége és tanulságai*. Budapest, Magyar Hírlap Könyvek, 1989. 38.

²¹ dr. B.B.: Társadalmi egyensúly. *Magyar Újság*, 1919.6.6., 2.

bevonását a hatalomba.²² Vavro Šrobár, Szlovákia Teljhatalmú Minisztere a vármegyei és városi bizottság élére Samuel Zoch volt modori lelkészt nevezte ki. A megyei bizottság összetétele alapján a Zoch által kijelölt 56 képviselőből 28 személy földbirtokosként jelölte meg foglalkozását, akik elsősorban közjogi alapra helyezték politikájukat, s a csehszlovák intézkedéseket érvényes békeszerződés híján elutasították.²³ A negativista magatartás egyik vezető tagja, egyben a korábbi ispán, Bartal Aurél²⁴ úgy jellemezte a korabeli politikai aktivitásukat, hogy a közjogi felszólalásaikban megjelenő „magyar virtus» csak azért is«, »megmutattuk«» nem segítette a magyar társadalom politikai-gazdasági hatalmának átmentését az új államalakulatba, még ha „elveink és elvi álláspontunk... még oly tiszteletre méltóak is” voltak.²⁵

Ezzel szemben a városi bizottságban helyet foglaló bizottsági tagok, köztük Angermayer Károly, a „reálpolitika” alapján küzdöttek a magyarság érdekeiért. Ezt a szellemiséget karolta fel a *Magyar Újság*. A politikai stratégia középpontjába a demokratikus társadalmi és nemzetiségi eszmék kerültek, amelyek az ideologikus hozzáállás következtében alig voltak kidolgozva. Egy gyorsan változó világban nem sok értelme lett volna kialakítani egy sziklaszilárdságú koncepciót. Inkább a masaryki realista politikai eszmény²⁶ alapján és mindig az adott politikai helyzetből kiindulva lettek megfogalmazva a célkitűzések, amelyeknek egyik legfontosabb eleme a „megértéses politika” volt. A *Magyar Újság* ennek szellemében elfogadta – mert mást amúgy sem tehetett volna –, hogy a csehszlovák vezető körök „rendezzék be új államukat alaposan és eréllyel”, de eközben egy dolgot elengedhetetlennek tartott, vagyis azt, hogy „az erénynek párosulnia kell tapintattal”.²⁷ Ez alatt elsősorban a demokratikus és nemzetiségi elvek társadalmi érvényesítését értették, mert a „legnagyobb színekben pompázó politika is haszontalanság [...] ha rosszak a birtokviszonyok, egészségügyi viszonyok, törvénykezés, gyenge az iskolai nevelés, nincs biztosítva a nemzeti termelés zavartalan menete.”²⁸

A vezető csehszlovák demokratikus körök és a városi bizottság között több fontos kérdésben kialakult egyfajta párbeszéd (pl. iskolaügy). Ennek következményeképpen kezdték kiépíteni kapcsolataikat a köztársasági elnökkel és az iskolai ügyekben tett

²² Simon, i. m. 2013, 23–24.

²³ Pozsonyvármegye bizottságának kinevezése. *Magyar Újság*, 1919.5.1. 2–3.

²⁴ Bartal Aurél felszólalását az első vármegyei bizottsági ülésen I.: Pozsony megye magyarságának állásfoglalása. *Komáromi Lapok*, 1919.5.17., 1–2.

²⁵ OSZK Kt., Szülő-hagyaték, Fond X/62.

²⁶ Vö.: Bohumil Doležal: A csehek és a kis nemzet problémája. Budapest, Limes – Tudományos szemle, 18. évf. (2005), 2. sz., 39–44.

²⁷ Junius: A cseh nemzet válaszüton. *Magyar Újság*, 1919.7.23., 2.

²⁸ dr. N. E.: Politika és társadalom. *Magyar Újság*, 1919.6.13., 1–2.

látogatások alkalmával a különböző miniszterekkel és államtitkárokkal, akiktől a kisebbségi sérelmek orvoslását várták. A városi bizottság ígéretet kapott Habermann oktatási minisztertől, hogy a Pozsonyban megtartandó iskolai konferenciára elküldi szakértőjét,²⁹ ami végül nem valósult meg. Ezenkívül az újság felvállalta az elbocsátott tisztségviselők és tanárok visszavételének kérdését is.³⁰

A Magyar Újság kisebbségi támogatottsága

Az újság mint a városi bizottság politikájának szócsöve nagyon sokat tett a magyar nemzetiségi társadalom felvilágosítása érdekében: a napi politikába kevésbé szült bele, de annál szélesebb mederben fejlesztette az elméleti-eszmei kibontakozást. Az elsősorban az értelmiségnek íródott, demokratikus programot hirdető cikkek nem tudtak hatékonyan hatni a társadalom szélesebb rétegeire és a negativista újságok tulajdonosaira sem. Milyen eszmei alapon ajánlotta fel az együttműködést a negativista hozzáállású lapoknak? Csehszlovákia keretei között, demokratikus alapon, amely csak abban az esetben lehetett volna kedvező talaja az együttműködésnek, ha Magyarországon polgári demokratikus államforma jön létre.

A megyei bizottság legfontosabb szócsöve a *Híradó* volt, legnagyobb múltú magyar nyelvű újság Pozsonyban, amely a negativista politikát támogatta, és egy olvasói levél különösen éles kritikában részesítette a *Magyar Újság* által propagált toleráns nemzetiségi hozzáállást. A *Híradó* szerkesztősége nem határolódott el a megjelent cikktől, de nem is tehette, mert elsősorban a negativista politikai megnyilvánulások fórumaként funkcionált az újság. Ilyen értelemben a megyei bizottsági ülések fontos politikai értékkel bírtak a *Híradó* olvasóközönsége számára. Hevült a magyar kisebbség hősiessége láttán, s a nemzeti elhivatottság jól megfért Csehszlovákia pusztulásának szükségszerűsége mellett. Természetesen ennek tendenciájában csökkenő mérték figyelhető meg, de az 1919-es év végéig megmaradt ez a hevület.³¹ A két mozgalom egyre jobban eltávolodott egymástól, amire a cikk is csak ráerősített, mert a *Magyar Újság*-tól azt veszi rossz néven, hogy „bántalmazza, sértegeti, végig korbácsolja legszentebb érzelmeinket, midőn a történeti ismeretek nagyképu fitogtatásával tanulságos példákat sorol fel arra nézve, hogy milyen fiatal és fiatalságánál fogva mennyire gyöngye lábán álló ez a szegény magyar nyelv” a magyar–szlovák nyelvi határon, vagyis Pozsony városában és megyéjében. A *Magyar Újság*-ot hazaárulónak

²⁹ Aktualitások. Interview Zoch Samu zsupánnal. *Magyar Újság*, 1919.8.9., 1.

³⁰ Junius: A cseh nemzet válaszüton. *Magyar Újság*, 1919.7.23., 2.

³¹ Filep Tamás Gusztáv: Főhatalomváltás Pozsonyban 1918–1920. Pozsony, Kalligram, 2010, 85–172.

tünteti fel a levél írója, és elutasítja a nem kért tanácsot, amit szöveghűen idéz is: „Amit rövid 2-3 nemzedék elért, ezt tartsátok meg bölcsen és ne kockázzátok el oktanul.”³²

A *Magyar Újság* alapos elemzésre épülő társadalmi helyzetfelismerései a társadalmi ellentmondások feltárásával igyekezett megtalálni a lehető legjobb megoldásokat. Az ellenfelek vádló cikkein, de még inkább a város nemzetiségi megoszlásának időbeli változásán is le lehet mérni elemzéseik és megoldásaik jelentőségét. Pozsonyt 1918 előtt magyar, majd a hatalmváltás után szlovák városnak igyekezett beállítani a mindenkori hatalmi elit, de nemzetiségi sokszínűségét az a körülmény határozta meg, hogy a város környékét magyar, szlovák és német nyelvű lakosság vette körül. Az 1930-as népszámlálás idején Szlovákia 79 bírósági járásából már csak 20 járásban haladta meg a magyarok aránya a nyelvhasználati jogok szempontjából alsó határnak számító 20%-ot.³³ Pozsony városa már nem tartozott ide.

A *Magyar Újság* hangja egyre élesebbé vált, midőn mind jobban kibontakozott reálpolitikai elképzelése. A negativista politika eszméit elutasítva élesen támadta azok vezető csoportját, akik fejüket „struccok módjára homokba temetik”. Az életképes terv kidolgozását és megvalósítását követelte tőlük és megállapította, hogy ők „nem is védhették meg a magyar nemzet örökös jogait [...] nem engedte legnemesebb érzetük: a gyűlölet, hogy emberileg érezzenek, amikor képzelt vezér hatalmuk sorsa önvédelemre szorult”.³⁴

Egyetlen hathatós orvosságnak a csehszlovákiai magyarság társadalmi-gazdasági átmentésének általuk kidolgozott programját tartották.

A megértéses politika törékenysége

A magyar nemzetiségi élet prosperálásához nélkülözhetetlenül szükséges alapok között a leglényegesebbel szeretnék foglalkozni, azaz az iskolakérdéssel. Ezen téma okozta az első nagyobb törést a realista politikát vivő társadalmi csoport és az állam vezető körei között. A köztársaság megalakulása után az iskolaügy területén radikális változások következtek be, amelynek következtében az elemi és középiskolák nacionalizálására került sor.³⁵

A képviselőtestület és az egyetem vezetősége komoly politikai és társadalmi küzdelmet folytatott a magyar iskolák és az egyetem megmentéséért. Az

³² Pedagógus: „Mikor kezdtünk magyarul tanulni?”. Beküldött cikk. Híradó, 1919.5.11. 2–3.

³³ Simon A.: Egy rövid esztendő krónikája. A szlovákiai magyarok 1938-ban. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2010. 19–21.

³⁴ A struccok. Magyar Újság, 1919.5.3., 1.

³⁵ Popély Gyula: III. A magyar tanügy kálváriájának kezdetei Szlovákiában az impériumváltás után (1918–1920). Irodalmi Szemle, 47. évf. (2004) 3. sz. 73–94.

Alkotmányozó Nemzetgyűlés 1919. július 11-én tette közzé az egyetem jogi kodifikálásáról szóló törvényt, amely az egyetemi előadások nyelvének vagy a cseh, vagy a szlovák nyelvet jelölte ki. A másik sérelmet 1919. augusztus 22-én, a Szlovákiai Teljhatalmú Minisztérium rendelete okozta, amely elbocsátotta az állásukból a Csehszlovákia által még át nem vett iskolákban oktató tanárokat. A masaryki kisebbségi politika helyi letéteményeseként tekintett Zoch, a demokrácia humanizmusával nem tudta összeegyeztetni a rendeletet, és beadta a Teljhatalmú Minisztériumba felmondólevelét. Šrobár augusztus 30-án tért vissza Prágából, és elfogadta az „elbocsátó levelet”, de előtte még Zochnak sikerült összehívnia egy rendkívüli közgyűlést, amely a köztársasági elnökhöz küldendő deputációról döntött. T. G. Masaryk fogadta is őket szeptember 6-án, de különösebb eredmény nélkül távoztak vissza Pozsonyba.³⁶ Ettől fontosabb volt a pár nappal később, szeptember 10-én megrendezett elnöki értekezlet, amelyen az elnök dicséretben részesítette az iskolai nacionalizálás fő aktorait.³⁷ Végül az egyetemet az 1919. szeptember 21–25. közötti napokban hivatalosan is átvette a csehszlovák állam. Ezek után, Molec Dani az újságban felállított egy hármas hierarchikus szerkezetet, mely szerint az „államhatároknál erősebbek a nyelvhatárok és ennél még erősebbek az érzelmet határok”. Ezen érzelmek összeolvasztására a kormánynak meg kellett volna „az alkalmas pillanatot ragadni”, azonban a kisebbségi iskolarendszerrel kapcsolatos végső konklúzió az, hogy abba a „nemzeti mivoltunk bele nem pusztul”.³⁸ A csehszlovákiai demokráciára leselkedő egyik legnagyobb veszélyt a nemzetiségi problémában látták, mert nem lett összeegyeztetve a „haza és haladás” problematikája.

Az újság legfontosabb célkitűzése, az iskolák fenntartása ezekkel az intézkedésekkel komoly sérelmet szenvedett. A csehszlovák nemzeteszme törvényi szabályozásáért az Alkotmányozó Gyűlésben helyet foglaló képviselők államnationalista elképzelései voltak a meghatározók, akik a kisebbségek számára legfeljebb az egyéni és a közösségi nyelvhasználati jogok szintjén voltak hajlandók engedményeket tenni. Ettől kissé balra tolódott Masaryk elnök és Samuel Zoch nacionalizmusa, amely nagyobb teret engedett volna a kisebbségek kibontakozásának.³⁹ Víg Károly történész rámutat arra, hogy nem lehet elvitatni Masaryk elnök demokratikus, humanista hozzáállását a nemzetiségi kérdésben, de egyben a fogadott nemzetiségi audienciákon

³⁶ Popély Gy.: Az Erzsébet Tudományegyetem végnapjai az impériumváltás után. Irodalmi Szemle, 43. évf. (2000) 1–2. sz. 74–87, 79–83.

³⁷ Popély Gy.: III. A magyar tanügy kálváriájának kezdetei Szlovákiában az impériumváltás után (1918–1920). Irodalmi Szemle, 47. évf. (2004) 2. sz., 67–84, 70–75.

³⁸ Junius: A nemzetiségek az egységes csehszlovák államban. Magyar Újság, 1919.9.23., 2.

³⁹ Simon Attila: Az elfeledett aktivisták. Kormánypárti magyar politika az első Csehszlovák Köztársaságban. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2013, 20.

jól megfontolt taktikai okokból „igyekezett leszerelni magasztos megfogalmazásaival a sokszor ellenzéki és kritikai hangot is megütő nemzetiségi képviselőket.”⁴⁰

A városi bizottság és szócsové, a *Magyar Újság* kényszerpályán mozogva próbálta megszervezni a kisebbségi magyarságot. Csehszlovákia vezetői számára a demokratikus Magyarország hiányában súlytalanokká váltak, nem számítottak partnernek.

A magyarországi politika hatása az újságra

Az I. világháború után a forradalmak fő problémája a nemzetiségi és magyarlakta területek elszakításának megakadályozása, valamint a nagyhatalmakhoz és szomszédos államokhoz fűződő viszony javítása volt. Az alapkérdések csak az elvek szintjén változtak. Magyarország felosztása ellen az őszirózsás forradalom vezetői az Egyesült Államok által hangoztatott wilsonizmus⁴¹ alapján igyekeztek védekezni, amit a békekonferencia is elfogadott, de az egyes győztes nagyhatalmak teljesen átértelmeztek. A Tanácsköztársaság permanens forradalomba és szovjet-orosz katonai segítségbe vetett reménye szintén illúzióknak bizonyult.

A *Magyar Újság* írógárdájában egészen 1919 szeptemberéig úgy gondolták, hogy Magyarország is demokratikus társadalmi berendezkedésű országgá válik, mert az „entente a középeurópai államok demokratikus belső átalakulását kívánta, mint a béke előfeltételét”. Ezt támasztotta alá a párizsi békekonferencia első ülésén elfogadott polgári demokratikus eszme kiterjesztése Európa keleti felére, és ez az esemény motiválta az újságot arra, hogy „az új idők gondolatvilágával behatóbban”⁴² megismertesse a magyar kisebbséget. A Tanácsköztársaság után elutasították a Peidl Gyula vezette szakszervezeti kormányt – a Tanácsköztársaság továbbélését látták benne – és alapvető feltételnek tekintették az 1918-as polgári demokráciához való visszatérést, vagyis a kormány kibővítését a különböző társadalmi rétegek és politikai irányzatok bevonásával: „koalíciónak van létjogosultsága, amely az októberi forradalom alapján áll, amelyik külpolitikailag a cseh- román-délszláv- magyar- védelmi szövetség híve”⁴³.

A Friedrich-kormány alatt a magyarországi konzervatív társadalmi csoportok igyekeztek minimalizálni a régi Magyarország vezető köreinek a felelősségét a háborúért, és egyúttal a két forradalmat okolták minden baj okozójának. Ezzel a sajtóban

⁴⁰ Vigh Károly: T. G. Masaryk és a magyarok. Irodalmi Szemle, 51. évf. (2008) 4. sz. 72–94, 87.

⁴¹ Ormos Mária: Padovától Trianonig 1918–1920. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1984, 135–155.

⁴² Sower: Az új korszak szellem. Magyar Újság, 1919.

⁴³ Nánágy György: Szakszervezeti kormány. Magyar Újság, 1919.8.3., 1.

használatba került egyfajta nacionalista-revizionista demagógia.⁴⁴ Az újság elutasította a felelősség áttolását a két forradalomra, miközben beismerte, hogy „Károlyiék és a bolsevizmus katasztrofális uralma Magyarország jelenlegi sivár helyzetének okai közt szomorúan előkelő helyet foglalnak el”, de a régi Magyarországgal való összehasonlításban alulmaradnak. Két pontban jelölte meg a régi Magyarország óriási mulasztását: „szociális bajok” orvoslása és nemzetiségi szempontból pedig az 1868-as „párját ritkító nemzetiségi törvényünk” elszabotálásában.⁴⁵

Magyarország román megszállása, a kibontakozó fehérterror és a politikai bizonytalanság légkörében, az újság megpróbált kiutat találni a kisebbségi magyarság számára összhangban az újság által várt magyarországi demokratikus végkifejlettel. A mind jobban kibontakozó konzervatív társadalmi berendezkedéssel szemben megfogalmazta a demokrácia minimumát, amit még elfogadhatónak ítélt. Ezek bizonyos pontig közeledést jelentenek a magyarországi viszonyokhoz, s az októberi forradalom kormányzatánál mérsékeltebb demokratikus intézményeket jelentenek. 1919. augusztusának végén a konzervatív, jobboldali erők különböző kereszténynek és nemzetinek mondott pártok létrehozásával azt a benyomást keltették, hogy Magyarország politikai kibontakozása a demokratikus eszme mentén, keresztény alapon fog fejlődni – ami végül meg is történt, persze nem oly mértékben, ahogy az újságnak még elfogadható lett volna. Úgy gondolták, hogy demokratikus berendezkedés esetén elfogadható a „keresztény erkölcsiség”, feltéve ha „ezen az alapon épült, rajta megszilárdult s megtisztult nemzeti gondolat” eszmeiségével párosul.⁴⁶ Másrészt elfogadták volna még a „demokratikus királyság” államformáját is, de az újság attól tartott, hogy „a magyarországi viszonyok új alakulása a demokratikus szellem veszélyeztetését, sőt kiirtását” fogja jelenteni.⁴⁷

1919 szeptemberére a magyarországi konzervatív politikai erőknek sikerült összefogniuk, ezért a liberális-demokratikus erők is közös platformot hoztak létre egy legalább liberális politikai rendszer létrehozása érdekében. Az újság követte a magyarországi fejlődési irányt és közeledett a szociáldemokráciához, hiszen a választójogi küzdelemben és az 1918-ban létrejövő Népköztársaság idején már volt közös múltjuk. Ezt a politikai manővert azzal magyarázták, hogy nem azt kell keresni, „ami elválaszt egymástól, hanem inkább azt, ami egyesít.”⁴⁸ A *Magyar Újság* ettől az

⁴⁴ Márkus László – Vásárhelyi Miklós: Az ellenforradalmi rendszer baloldali sajtójáról 1919–1932. 1. köt., Budapest, Magyar Újságírók Országos Szövetsége, 1975, 8–12.

⁴⁵ Magyarország siralmas állapota. Távolabbi okai. Magyar Újság, 1919.8.15., 2.

⁴⁶ A szolidaritizmus gondolata. A keresztény és nemzeti eszme. Magyar Újság, 1919.8.29., 3.

⁴⁷ Magyarország siralmas állapota. Távolabbi okai. Magyar Újság, 1919.8.15., 1–2.

⁴⁸ Antares: Egyenlenség. Magyar Újság, 1919.9.21., 2.; Tesbér József: A szélsőséges szocializmus és a valódi szociális demokráciáról. Magyar Újság, 1919.9.24., 1–2.

időtől kezdve nem próbálta látványosan összeegyeztetni Magyarország politikai változásait és az általa vélt demokratikus minimumot.

A békekonferencia 1919 októberében Budapestre küldte Sir George R. Clerk angol diplomatát, akinek a közreműködésével létrejött 1919. november 23-án az ún. koncentrációs kormány, amely az első lépés volt a nagyhatalmak által törvényesített ellenforradalmi rendszerhez.

Összegzés

A *Magyar Újság* szellemi műhelye nagyon közel állt a század eleji magyar radikalizmus eszmeiségéhez. Az újságírók az elsők között érezték át a rájuk nehezedő hatalmas felelősséget, és igyekeztek a lehető legjobb megoldásokat megtalálni az újrakezdéshez. Hiányolták a többség és kisebbség közötti politikai kiegyezés elmaradását.

A csehszlovák demokráciát adottságnak fogták fel, amellyel a forradalom eredményeinek megóvása érdekében még akkor is együtt akartak működni, ha az állam némely nacionalista vonását elítélték. A demokratikus átalakulás mint cél oly fontossá vált a Tanácsköztársaság, még inkább az ellenforradalmi mozgalom kisebb-nagyobb győzelmei után, hogy elnézték azt az elégedetlenséget, amelyet kulturális téren, az egyetem és az iskolák terén el kellett szenvedniük az államtól. Ettől függetlenül nem lett elfogadva kritikátlanul a nemzetiségi sérelem.

A kisebbségi magyar demokratikus mozgalom kiformalódása a tömegek körében nem kapott nagyobb visszhangot és a csehszlovák állam sem támogatta egy erős demokratikus magyar párt létrejöttét, ráadásul a magyarországi események jobban kedveztek azoknak a szellemi mozgalmaknak és pártoknak, amelyek elutasították Csehszlovákia létét.